

en van de kennisse Gods zich verwijderd en daarmede haar eigen grondslag ondermijnd en zich van de beste levenssappen beroofd. De hedendaagsche theologie vraagt niet meer aan de kerk, aan de confessie, aan de Schrift, aan het Christendom, wat religie is. Zij wil het vragen, althans naar zij voorgeeft, aan de godsdiensten zelven en aan dezen alle te zamen. Maar ook dit is slechts schijn. Want daargelaten op dit oogenblik de juistheid van deze methode; het feit is wel voor geen tegenspraak vatbaar, dat de vromen van alle tijden en oorden over godsdienst gansch anders hebben gedacht, dan thans in de scholen der wetenschap wordt geleerd. Geen enkel godsdienstig mensch beschouwt of kan zijne religieuze voorstellingen en handelingen beschouwen als onverschillige vormen van eene onbeschrijfbare stemming des gemoeds. Zoo scherp is zelfs de tegenstelling, dat het godsdienstig leven, hetwelk de hedendaagsche theorie van den godsdienst met ernst in zich opnam, zichzelf den doodsteek geven zou. Een godsdienst, die het geloof aan zichzelf verloren heeft, is ten ondergang gedoemd.

Feitelijk heeft de nieuwere theologie haar begrip van religie niet aan de historie maar aan de philosophie, niet aan de psychologie maar aan de metaphysica, niet aan het theïsme der H. Schrift, maar aan het pantheïsme van Hegel en Schleiermacher ontleend. Met dezen wijsgeerigen sleutel tracht zij het slot te openen, dat den toegang tot het mysterieuze leven der godsdiensten belet. Op een hoog, zoogenaamd neutraal en onafhankelijk standpunt zich plaatsende, buiten en boven alle godsdiensten, tracht zij een onpartijdig, vergelijkend onderzoek in te stellen, en hoopt dan, dat uit den smeltkroes van dat empirisch onderzoek het goud der echte religie te voorschijn zal komen. Zij leeft in stille verwachting,